

יוסף מזה והאחים מזה

רבות נכתב על סיפור יוסף וגלגוליו. אולם כשם שאנו קוראים בתורה כל שנה, וחוזרים על כל הפרשיות שנקראו בעבר, והכל נראה כחדש, כך ניתן לראות בסיפור זה. בכל פעם מתחדדת הראייה ומתמקדת בנקודה אחרת.

סיפורו של יוסף משתרע על פני ארבע פרשיות: וישב, מקץ, ויגש, ויחי. ארבע פרשיות אלו מובילות אותנו מגלות לגאולה. וכדברי חז"ל במדרש תנחומא: "לכו חזו מפעלות אלוקים נורא עלילה על בני אדם", אמר ר' יודן: היה הקב"ה מבקש לקיים גזרת ידע תדע (בראשית ט"ו, יג) והביא עלילה לכל דברים אלו, כדי שיאהב יעקב את יוסף וישנאוהו אחים וימכרו אותו לישמעאלים ויורידוהו מצריימה¹."

גזירת הגלות הייתה מתקיימת בכל מקרה, אולם התנאים והנסיבות התפתחו מתוך בחירה חופשית של כל המשתתפים בדרך מימושה. בפרשת מקץ (מ"ב, ג) מספר לנו הכתוב כי "וירדו אחי יוסף עשרה לשבר בר מצרים". רש"י במקום מקשה: "ומה ח"ל עשרה?" הרי ברור לנו כי עשרה הם, שהרי יוסף ובנימין לא היו אתם, ותירץ מה שתירץ. ורבינו בחיי על אתר כותב: "כי הכתוב יבאר כוונתם הטובה אצלו כי ירדו עשרה כדי שיתפללו עליו במנין, שהרי אין קדושה בפחות מעשרה. שנאמר, וינקדשתי בתוך בני ישראל!"

רש"י, בעקבות בראשית רבה (מקץ צא, ס"ו) כותב בפרק מ"ב, ג: "לא כתב בני יעקב, מלמד שהיו מתחרטים צמכירחו ונחנו לצב להכהג עמו צאחווה ולפדותו צכל ממון שיפסקו עליהם", שכן הכתוב מכנה אותם "אחי יוסף". אין ספק כי החלטה זו מהווה שינוי מהותי בהתנהגותם של האחים כלפי יוסף². ואכן, הכתוב בפרק מ"ג, לד מספר לנו כי בזמן האירוח של האחים במצרים שתו לשכרה עמו "וישתו וישכרו עמו". כי במשך כ"ב שנים שרויים היו האחים בתענית ומחכים לשעת כושר על מנת לתקן את המעוות. בקשת האב לרדת למצרים הייתה מבחינתם כמוצא שלל רב, כי זו היא

1. ע"פ תנחומא ישן, מקץ י"י.

2. בראשית רבה, מקץ פ' צ"א, ס' ו'.

"וירדו אחי יוסף, בני ישראל צריך המקרא לאמר, אלא בתחילה לא נהגו בו אחווה ומכרוהו, ולסוף מתחרטין ואומרים אימתי נרד למצרים ונחזיר את אחינו לאביו. וכשאמר להם אביהם לירד למצרים אמרו נחזיר את אחינו לאביו. ונתנו כולם דעת אחת להחזירו" (בניגוד לעת המכירה, שהיו אז חלוקים).

ההזדמנות לחפש את יוסף ולתקן את מעשיהם³.

יוסף מגיע למצרים מכוח הציווי של אבא המבקש אותו לצאת ולחפש את אחיו אשר התמהמהו וטרם שבו מן המרעה. בראשית ל"ז, יג: "ויאמר ישראל אל יוסף הלא אחיך רעים בשכם לכה ואשלחך אליהם, ויאמר הנני". יוסף, שאינו מוצא את אחיו, נעזר בעובר אורח. ראביע (ל"ז, טו) כותב: "דרך הפשט אחד מעוברי דרך"⁴. "ויאמר האיש נסעו מזה כי שמעתי אומרים נלכה דותינה". רש"י בעקבות המדרש בתנחומא כותב: "הסיטו עלמס מן האחוויכ". נראה כי הצורך של רש"י לפרש כך ולהיעזר במדרש משום שאת יוסף מעניינת תשובה אחת והיא איפה⁵ הם רועים. אולם הכתוב מציין כאן "הלכו מזה" - הסיעו עצמם מן האחווי. כדי לחדד "הסעה" זו ניעזר בפירוש "דעת זקנים מבעלי התוספות" (ל"ז, יז): "נסעו מזה - שאמרו שהם אינם חפצים להיות שנים עשר שבטים מכאן ואילך. ובגימטריא מ-זה שווה מ-שנים-עשר", היינו הרחיקו עצמם מהאגודה המשפחתית המונה שנים עשר אחים. כאן לראשונה אנו שומעים על כוונתם האמיתית של האחים.

פרקים ל"ד-מ"ב מתארים עד כמה הרחיקו האחים את יוסף מעליהם, אולם בשלב מסוים הבינו האחים את גודל המעשה ואת גודל הצער שציערו את אביהם ושמחו מאוד לרדת במצוות אביהם, מתוך תקווה כי יפגשו את אחיהם האובד ויתקנו את העול הנורא.

א. המפגש הראשון (פרק מ"ב)

האחים נפגשים עם שליט עריץ המחפש תואנה ועלילה לפגוע בהם. הם מואשמים בריגול ועל כך משיבים הם: "כולנו בני איש אחד". אולם ההאשמות הולכות ומתחזקות ותשובתם (מ"ב, יג): "שנים עשר עבדיך אחים אנחנו בני איש אחד בארץ כנען". אין אנו רואים יותר את אותו "מזה" שפגשנו בפרק ל"ז. אנו שנים עשר אחים גם אם האחד איננו אתנו. וגם אם האחד נשאר בבית אבינו. יוסף אינו מקבל הצדקה זו ומשיב: "הוא אשר דברתי אליכם - מרגלים אתם". לכאורה, מה הקשר בין מרגל לבין העובדה כי

3. בראשית רבה, מקץ פ' צ"ב ס' ה': "שתו, אבל חוץ ממנו לא שתו, שלא טעמו יין עד שראו אותו, הדא הוא דכתיב וישתו וישכרו עמי - עמו שתו, חוץ ממנו לא שתו".

4. ראביע בניגוד לחז"ל זיהו דמות זו עם המלאך גבריאל. רמב"ן במקום מציין: "ולזה נתכוונו רבותינו באומרים כי האישים האלה הם מלאכים שלא על חינם היה כל הסיפור הזה אלא להודיענו כי ענת ה' היא תקום".

5. נחמה לייבוניץ ז"ל בספרה "עיונים לספר בראשית" לפרשת וישב, עומדת על ההבחנה בין המילים "איה" ו"איפה", כאשר "איה" מהווה כמילת פתיחה והתשובה ידועה מראש, בה בשעה שהמילה "איפה" מציינת היעדר ידיעה וחיפוש ממש.

"שנים עשר אחים אנחנו"⁶.

יוסף דחה את דבריהם כי שנים עשר אחים הם והרי אין האמת עמכם: "בזאת תבחנו חיי פרעה אם תצאו מזה כי אם בבוא אחיכם הקטן הנה". יוסף מבקש להזכיר להם את אותו מזה שהוזכר בתחילת דרכם. אם אתם רוצים להוכיח כי אין ההרחקה שהרחקתכם עצמכם, מנת חלקיכם עוד, הביאו את אחיכם, שאם לא כן מרגלים אתם. דינו של מרגל הוצאה להורג. **מרגל הוא אדם אשר זהותו כפולה ואינה אמיתית**, יוסף מבקש להשיב את הזהות האחת והאמיתית. האחים נלחצים מאוד ומתבקשים להיאסר. מאסר זה מסייע אותם אל העבר הרחוק, העבר אותו הם מבקשים לתקן ולכפר עליו. אין הם בוחנים את האירועים המתרחשים בהווה כדרך כל אדם בראייה צרת אופקים, להפך הם מקשרים תואנה זו עם העבר הרחוק יותר. הם מכירים בחטאם: "ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו, על כן באה אלינו הצרה הזו". (פס' כא).

בעל הסולם בפרשת מקץ, קס"ד, מזהה את הדוברים: "ית"ר מאן איש, בא וראה מי הוא האיש ומי אחיו! ומשיב: איש, זה שמעון כי כתוב כאן איש וכתוב שם איש והנה איש מבני ישראל בא. מה שם שמעון אף כאן שמעון ומשום שחזר בתשובה בכה וניחם על זה ואמר ללוי אבל אשמים אנחנו".

ועל דרך הפשט כל אחד ואחד חש כי הוא אשם בדבר וכולם מכירים בחטאם. וכדברי רבינו בחיי על התורה, פרשת מקץ מ"ב, כא: "זה דרך הצדיקים כשחוטאים מודים בדבר ומצדיקים עליהם את הדין וכעניין שכתוב 'אשם הוא אשם לה' (ויקרא ה', יט) ודרך הרשעים שאומרים אינני חוטא הוא שכתוב 'אשר קוניהן יהרגון ולא יאשמו'" (זכריה י"א, ה).

נסכם, לפנינו הכרה ודאית וקשירת חוטי העבר עם קורות ההווה. ראובן מוכיחם "והנה גם דמו הנה נדרש". יוסף מעמיד פנים כמי שלא מבין דברים ומסב פניו ובוכה. יוסף הבחין כי האחים מתחרטים ומכירים בחטאם, אולם הדרך עוד ארוכה עד לתיקון המושלם. בכי זה הוא ביטוי לסערת רגשות המתחוללת בלבו והוא יעשה הכל כדי "לסייע" לאחים לעבור את כל השלבים עד אשר יגיעו לתשובה השלמה וכדברי הרמב"ם בהלכות תשובה פרק ב': הכרה בחטא, חרטה, וידוי וקבלה לעתיד". "ויצו יוסף וימלאו את כליהם בר" (מ"ב, כה). כאן יוסף ממשיך את דרכי "ההתעללות" באחים ומשיב את כספם בשקיהם. יהודה ביקש להיפטר בשעתו מיוסף בדרך מכובדת יותר מדרכו של ראובן (פרק ל"ז) "מה בצע כי נהרוג את אחינו", איזה רווח כספי יהיה לנו ממיתתו של יוסף. יהודה בדרכו שלו, הצליח לשכנע את האחים לא להרוג אותו ולהשליכו לבור, והנה כאן האחים רואים כסף שהושב להם חנם. שוב אירוע המחזיר אותם אל העבר הרחוק ומתקשר אל כסף אחר⁷. תגובתם של

6. ספורנו על פס' ד כתב: "אותו האחד שאתם אומרים שאיננו ואינכם מפרשים אנה הלך, הוא שהלך בעצתכם להגיד מה שראיתם ומה שהסכמתם כדי לרגל כמו שאמרתי". דעת הזקנים מבעלי התוספות, פס' יא: "העובדה כי אחים הם מוכיחה שהם אינם מרגלים, שכן כל בר-דעת יודע כי אין לשלוח חבורת אחים כמרגלים".

האחים אינה טבעית כלל "ויחרדו איש אל אחיו" (פרק מ"ב, כח). ביטוי זה מחזיר אותנו אל אותו "איש אל אחיו" אשר נתקלנו בו בראשית דברינו.

האחים "מסיעים את עצמם" אל העבר ומודים כי יש כאן יד אלוקית המבקשת להענישם. הכתוב משתמש בלשון "אלוקים" - שזוהי מידת הדין. הם מבינים כי אין מידת הרחמים ואין זה המקום לחוס ולרחם עליהם. אולם הדרך עוד רבה לתשובה שלמה וכדברי הרמב"ם בהלכות תשובה פרק ב': "איזו היא תשובה גמורה, זה שבא לידו דבר שעבר בו ואפשר בידו לעשות ופרש ולא עשה מפני תשובה, לא מיראה ולא מכישלון כוח... הרי זה בעל תשובה גמורה".

ב. המפגש השני (פרק מ"ד)

מסכת "האשמות" של האחים אינה תמה, הגביע נתפס בשקו של בנימין (פרק מ"ד, טז) יהודה נחרד ומזדעק: "יאמר יהודה מה נאמר לאדני מה נדבר מה נצטדק האלוקים מצא את עון עבדיך, הננו עבדים לאדני גם אנחנו וגם אשר נמצא הגביע בידו".

רגע הכניעה הגיע ויהודה מרגיש כי זוהי השעה שבעל החוב מצא מקום לגבות את חובו. שוב שם הי מופיע במידת הדין, ובאיזה עוון מדובר? לא בעוון הגביע אלא בעוון הרחוק יותר אותו אנו מבקשים לתקן. "הננו עבדים לאדוני" העבדות היא תשובת האחים. האדון הופך לעבד. מוטיב האדון והעבד עובר כחוט השני לאורך כל הפרשות.

יהודה הוא אשר הציע בזמנו למכור את יוסף לעבד (ל"ז, כז): "לכו ונמכרו לישמעאלים וידנו אל תהי בו כי אחינו בשרנו הוא וישמעו אחיו". יהודה הציע למכרו ואין מכירה אלא עבדות.

ברגע קשה זה יהודה מציע עצמו כעבד תחת בנימין. בנקודת שיא זו שיוסף נוכח לראות כי האחים עשו הכל כדי לתקן מעשיהם וכפי שמתואר בפרשת "ויגש" בא יהודה ועשה כל מאמץ להציל את בנימין מידי יוסף: "ישב נא עבדך תחת הנער" אני אשב תחת המעשה שעשיתי וזה הוא התגמול על משקל "עין תחת עין". הנער יוכל להצטרף אל אחיו ואני אשאר עבד לאדוני. כאן, "ולא יכל יוסף להתאפק לכל הנצבים עליו ויקרא הוציאו כל איש מעלי ולא עמד איש אתו בהתודע יוסף אל אחיו" (מ"ה, א). בכיו כאן שונה. כאן נאמר "ויתן את קלו בבכי" (ב) הבכי הוא הביטוי להבנה של יוסף כי האחים עברו את כל תהליך התיקון השלם.

7. כסף מכירתו. הרשבים מציין כי האחים לא מכרוהו כלל וכל העסקה נעשתה שלא בידיעתם של האחים אלא ע"י הישמעאלים והמדיינים, לעומת רש"י ורמב"ן הסוברים כי היו מכירות רבות והראשונה בוצעה ע"י האחים.

פרשיה זו אינה מסתיימת כאן, את סופה ניתן לראות בספר שמות, ספר הגאולה, בפרשת "בשלח" פרק י"ג, יט: "ויקח משה את עצמות יוסף עמו כי השבע השביע את בני ישראל לאמור פקד יפקד אלוקים אתכם והעליתם את עצמותי **מזה** אתכם". תוספת המנמקת את העלאת עצמות יוסף יש בה כדי להחזירנו אל **המזה** שבפרק ל"ז.

אדם הולך לעולמו וברגע זה אין כל זכר לעבר ולגלגולי העבר, אולם יוסף מבקש לשמר את האחוזה הזו שנוצרה בתהליך ארוך ומסתיים עם נאומו של יהודה. ברית זו אל לה להתנתק. ורגע מיתנו של האדם הוא חסד של אמת. העלאת העצמות מסמלת את תחילת הגאולה ממצרים לאחר תקופת גלות ושעבוד: "ויהי בשלח פרעה את העם" עד אז ישראל נפתלים בנפתולי מצרים תחת הצו האלוקי: "כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם, ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה" (בראשית ט"ו, יג). גלות שתחילתה במילים **נסעו מזה** בבראשית, נחתמת ב**מזה** שבשמות. תחילתה בקרע וחתימתה בהעלאת עצמות יוסף.